

emellett gondoskodni kell a jelentősebbek konzerválásáról, a dolgozó nép számára való megőrzéséről. A bécsi kartársak a feltárás és a konzerválás szoros összefüggését nemcsak felismerték, hanem a nehézségek ellenére a gyakorlatban sikeresen keresztül is vitték. 3,5 m-rel a Hoher Markt jelenlegi szintje alatt a két táborépületből álló $11 \times 6,5$ m²-nyi felületet konzerváltak. A múzeumszerű keretben fenntartott épületkomplexus körül 1,5 m széles körüljárót képeztek ki, ahol a nedvességnek aránylag jól ellentálló téglalapokon magyarázó rajzokat, feliratokat helyeztek el. A bécsi kis földalatti múzeumot már 10 évvel megelőztük a Budapest V. kerületi Március 15. téri Földalatti Múzeum berendezésével, ahol a bécsinél jóval nagyobb felületen a pesti későrómai tábor maradványai tekinthetők meg. Újabban a III. kerületi Kiscelli úton is megépült, részben föld alatt konzervált épületmaradványokkal, a Táborvárosi Múzeum. Ezen a téren tehát nem panaszkodhatunk lemaradásról. Viszont abban is élen szeretnénk járni, hogy népszerűen, de tudományos színvonalon megírt idegen nyelvű vezetők álljanak rendelkezésre pl. a Földalatti Múzeumról és fiatalabb testvéréről, a Táborvárosi Múzeumról.

Nagy Tibor

¹ Revízióját adta: *Alföldi*, Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. I. köt. Bp. 1924, 50. kk. — Teljesen félreértette a korábbi irodalmat: *E. Demougeot*, De l'unité à la division de l'empire romain. Paris, 1951, 356. l., 18. jegyzet.

² A kérdésre I. legutóbb: *Fr. Miltner*, Miscellanea G. Galbiati. II. köt. 1951, 118. kk.

³ Pl. egyáltalában nem biztos, hogy a capitoliumi Trias temploma Vindobonában is a Forumra nyílt, mint Virunumban és másutt. A városon kívül is állhatott.

⁴ Bericht des Vereins Carnuntum. 1909, 15.

⁵ Cf. CIL III 1352: L. Romulus Quintus.

⁶ Utolsó ízben: *Nagy T.*, AÉ (1954) 104. kk., 5. jegyzet.

H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen. Böhlau-Verlag, Graz—Köln, 1954, 520 l.

A nemrég elhunyt ismert nevű német történész, Hans Planitz több, mint húszéves várostörténeti kutatásainak szintézisét nyújtja az ismert tetett kötet. A szerző kutatásai Köln fejlődésének tanulmányozásából indulnak ki, azonban végül több mint 600 német város történetének adatait felhasználva állította össze munkáját. Elvi célkitűzése volt, hogy a városok keletkezéséről szóló egyik teóriát sem fogadja el, álláspontja szerint: »Es gibt keine Spezialtheorie, die eine Erklärung für alle Phänomene findet.« (VII. l.) Ezért nem általánosságban tárgyalja a német várost, hanem egy-egy korszakon belül lehetőség szerint minden fontosabb város jellemző sajátosságait külön-külön ismerteti sokoldalúan, a maguk konkrét történeti helyzetében. Ezekből az egyes városokra

vonatkozó adatokból vonta le következtetéseit. Elvi álláspontja ellenére, ez is lényegében »Spezialtheorie«. A különbség csak az, hogy Planitz — helyesen — a fejlődést vette alapul. Elmélete szerint a városfejlődésnek azonos szakaszai vannak, azonban később keletkezett városok átugorhatják a korábbi fejlődési szakaszokat. Ez a teória is, miként rövid ismeretéből az alábbiakban látni fogjuk, — polgári történész munkája lévén — a városkeletkezést és -fejlődést főképp formai-jogi oldaláról vizsgálva, nem veszi kellőképp figyelembe a termelőerők fejlődését, és így nem tud e kérdésekre megnyugtató választ adni.

A munka foglalkozik minden, elvben a középkori német birodalomhoz tartozott várossal, így sok észak-francia, belga vagy cseh várossal is, viszont más német vagy szerinte német alapítású városról csak ritkán tesz említést. Így a munka címe nem egészen megfelelő, mert nem hinnenk, hogy pl. Cambrait vagy Valenciennest nagyon jogosan lehetne »német« városnak nevezni. Nem egy magyar városunkra inkább állana ez a kifejezés.

Azáltal, hogy a szerző egyrészt az egyes városok fejlődéséből vonta le a következtetéseit, másrészt az egykori német birodalom városai között teljességre törekedett, munkája valóságos repertoriumává vált az egyes német városok középkori története forrásainak és irodalmának. Nagy erénye ez a munkának. Több, mint félezer város történetének adatai támasztják alá a szerző megállapításait. Azonban ennek a módszernek a hibáit is meg kell említenünk. Néha mozaikszerűvé válik így a feldolgozás.

Külön nagy érdeme Planitznak, hogy a várost mint települést is vizsgálja, és kezdettől végig az egyes városok topográfiai kialakulásával is foglalkozik, és ebből fontos következtetéseket von le. A volt római városoktól kezdve a XIII. századi földesúri telepítésű városokig korok, vidékek és telepítők szerint a városalaprajzok változásában sikerült bizonyos törvényszerűségeket megállapítania. Ezt meggyőzően támasztja alá az a 45 városalaprajz, amelyet közöl, és amelyekben a városfejlődés korszakai szemmel kísérhetők. Ezenkívül 14, XVI—XVII. századi városlátékpet is találunk a kötetben.

A könyv első részében a szerző, miután részletesen ismertette a római város szervezetét, fajtáit, topográfiáját és gazdasági életét, megállapítja, hogy a népvándorlás korában a római eredetű városok eltűnnek, megszűnik a városi szervezet. Így a német város előtörténete a Karoling-korban kezdődik. Ekkor alakulnak ki a királyi és egyházi várak mellett a wik-ek, a kereskedő telepek. Ezek a kereskedők királyi védelem és szabadság alatt éltek. A X. században a wik kereskedői kereskedőközséget, gildét alakítottak, amely elnyerte a királytól az eddig az egyes kereskedőkre érvényes védelmet és szabadságot. A későbbi időben a földesúri várost a wikkel közös fallal vették körül. A XI. században a piacok miatt sok iparos költözik a városba, akikkel a kereskedők kapcsolatba lépnek. Így az addig érvényben levő kereskedői jog átalakul piacjoggá, majd V. Henrik óta város-(polgár)joggá. A város-

lakókból kialakul az egységes polgárság. Ezek a városúr elleni küzdelemben összefogva, coniuratiókat hoznak létre, és ez lesz a városi szervezet alapja. A kereskedő községből városi község lesz. Így a XII. században kialakul jogilag a német város. Állandóan növekszik a városok száma, egyrészt régi települések, másrészt új alapítású helységek nyernek városjogot. Ezek után ismerteti a XII. századi várossá emeléseket és városalapításokat, külön tárgyalva a királyi, érseki és az egyes dinasztiaiak (Zähringi, Welf stb.) városait. Rámutat mindegyik sajátos vonásaira, elsősorban szervezeti különbségeikre tekintettel.

Planitz műve második, nagyobb részében (1200—1350-ig, a céhküzdelmekig) nem igyekszik a várostörténet minden kérdésére feleletet adni. Ez időben, a városi oklevelek száma oly nagy, hogy feldolgozásuk egy kötetben, amely célkitűzése szerint minden fontosabb várost tárgyal, lehetetlen. Ezért a szerző a várostörténet három, szerinte legfontosabb ágát emeli ki: a topográfiát, a társadalomtörténetet és az önkormányzatot. A többi ággal nem foglalkozik.

A topográfiai részben a városalapításokból indul ki a szerző. Majd a települési magvakat vizsgálja: a várat, a falut, piacot, továbbá a bánya- és fürdővárosok jellegzetességeit. Gondot fordít a városok kiterjedésére is: milyen időben, milyen alapítók, kb. milyen területű városokat alapítottak. Külön fejezeteket szentel a városok növekedésének (pl. kettősvárosok, elővárosok) és a városerődítéseknek is.

A társadalomtörténeti részben először különböző csoportokban jogi fogalmak szerint tárgyalja a város lakosságát. Ismerteti a polgárság és polgárjog, a polgári szabadság fogalmait, majd önálló részben foglalkozik a patriciusokkal. Különösen érdekesek azok a fejtegetései, amelyeket az egyes patricius családok neveiről ír. Megismerjük a patriciusság összetételét, vagyonát, társadalmi helyzetét. Utána a nem polgár városi lakosság helyzetét, végül a zsidóság szerepét ismerteti.

A társadalomtörténeti rész második felében a városi egyesülésekkel foglalkozik: külön a patricius, külön az iparos egyesülésekkel. (Céhek.) A patriciusok egyesülései elsősorban a kereskedő gildék. Azonban később egyéb patricius szövetségek is keletkeztek: így Kölnben a Richerzeche-ben egyesült patriciusok tartották hosszú ideig kezükben a város kormányzását. Patricius egyesülések voltak a pénzverők egyesülései, a Münzerhausgenossenschaften is.

Az autonómiáról szóló, utolsó rész a városi közigazgatás szervezetről, elsősorban a városi tanács szerepéről szól. Itt foglalkozik Planitz a céhek politikai harcával is. Ezt a részt és a könyvet a városi jog forrásainak és fajtáinak rövid összefoglalása zárja le.

Planitz könyve — leszámítva polgári szemléletéből eredő hibáit — feldolgozott hatalmas anyaga révén (a könyv egyharmada jegyzet, sajnos nem lábjegyzet) a magyar városkutatók számára is fontos segédkönyv lesz.

Kubinyi András